

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора економічних наук, професора
Черевка Георгія Владиславовича
на дисертацію Коценко Маріни Сергіївни
«Формування конкурентних переваг органічної продукції»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі
спеціальності 051 «Економіка» у разовій спеціалізованій вченій раді
Поліського національного університету

Актуальність теми дослідження.

Перехід до органічного виробництва дедалі більше стає актуальним через інтенсифікацію розвитку явища, яке є наслідком надмірної концентрації суспільства на моделі економічного зростання, високі темпи якого за останні роки є значно нижчими, ніж темпи збільшення негативного впливу цього зростання на навколишнє середовище включно із самою людиною, що проявляється у погіршенні, в першу чергу, якості раціону її харчування через забруднення продовольства шкідливими хімічними речовинами. Розвинені країни світу здійснюють перехід на органічне виробництво вже порівняно тривалий час, тоді як в Україні темпи розвитку органічного виробництва є значно нижчими, не дивлячись на досить вагомі зрушення у цьому напрямку за останні роки. Основним чинником, що гальмує розвиток органічного виробництва в Україні є недостатня увага до необхідності формування конкурентних переваг органічної продукції над її традиційним варіантом та їх позитивного сприйняття суспільством, що потребує відповідних дій, заходів, зусиль та додаткових коштів. Тому тема дисертаційного дослідження п. М.С.Коценко є актуальною як в практичному, та і у теоретичному плані, оскільки вирішення проблеми вимагає і відповідного її розуміння.

Зв'язок дисертації з науковими програмами, темами, грантами.

Дисертація виконана в рамках теми науково-дослідної роботи кафедри економіки, підприємництва та туризму Поліського національного університету на 2020-2025 рр. «Організаційно-економічні засади забезпечення сталого розвитку Північно-Західного регіону України» номер державної реєстрації

0121U109310; 2020–2025 pp), що ще більше актуалізує проблему, зазначену ² у темі дисертаційного дослідження п. Коценко М.С.

Ступінь обґрунтованості і достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Рецензована дисертація є комплексним дослідженням проблеми конкурентних переваг органічної продукції та підвищення конкурентоспроможності її виробників на ринках цієї продукції. Робота є логічно побудованою кваліфікаційною науковою працею із послідовно викладеним матеріалом на базі нормативно-правових актів України, статистичних даних Державної служби статистики України, Міністерства аграрної політики і продовольства України, наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених та особистих спостережень дисертанта.

Ступінь теоретичної обґрунтованості та відповідності результатів наукових положень, висновків і рекомендацій, розроблених у дисертації, підтверджуються застосуванням загальнонаукових і спеціальних методів дослідження та глибоким і грамотним опрацюванням широкого масиву використаних джерел інформації, в т.ч. закордонних. Розроблені методичні підходи до вирішення окремих задач базуються на фундаментальних положеннях економічної науки, системному підході до вивчення економічних явищ і процесів, наукових розробках вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем економіки сільського господарства, органічного виробництва та конкурентоспроможності і конкурентних переваг його продукції. Особливо слід відзначити грамотне і продуктивне використання методів кластерного та дискримінантного аналізу в ході обґрунтування стратегій формування конкурентних переваг (с.145-160).

Висновки, пропозиції і рекомендації ґрунтуються на результатах критичного аналізу і синтезу, у більшості випадків підтверджені розрахунками або концептуальними моделями, є достатньо повними й аргументованими; поставлена мета дослідження у цілому досягнута.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в поглибленні теоретико-методичних засад і розробці науково-практичних рекомендацій щодо формування конкурентних переваг органічної продукції і визначається:

➤ удосконаленням методичним підходом до визначення кількісної оцінки конкурентних переваг органічної продукції на основі виділення певних етапів процесу оцінювання та розробки стратегії формування конкурентоспроможності виробників цієї продукції з врахуванням рівня її якості, собівартості, рентабельності і частки на ринку;

➤ оригінальною класифікацією конкурентних переваг виробників органічної продукції на основі типізації їх конкурентів і переваг цієї продукції з врахуванням зниження витрат на її виробництво та покращення її смакових якостей, сертифікованості і дизайну, ступеня сформованості власного відповідного бренду та можливості адаптації до потреб споживачів;

➤ удосконаленням змістом процесу формування конкурентних переваг органічної продукції на основі його доповнення необхідністю врахування відкритості середовища функціонування виробників органічної продукції та наявності у ньому тісних причинно-наслідкових зв'язків між складовими цього середовища та їх зрівноваженого розвитку і його євроінтеграційної направленості;

➤ розвинутим підходом до ідентифікації етапів еволюції джерел конкурентних переваг шляхом доповнення їх переліку суспільно-орієнтованим етапом відповідно до сучасних умов формування цих переваг на основі безпосередньої участі суспільства у цьому процесі;

➤ розвинутим методичним підходом до обґрунтування стратегій формування конкурентних переваг у розрізі видів цих стратегій на основі використання методів дискримінантного та кластерного аналізу виробників за рівнем диверсифікації та структурою їх виробництва, приростом посівної площі, збільшенням обсягу та ступенем підвищення рівня ефективності виробництва органічної продукції;

➤ розвинутою систематизацією структурних складових

інституційного середовища та ідентифікацією і класифікацією ⁴недоліків інституціонального забезпечення виробників органічної продукції в Україні, серед яких виділено відсутність моніторингу дотримання вимог до технологічних процесів, брак регуляції географічних меж між виробниками органічної та традиційної продукції, недосконалий розподіл бюджетних коштів у сфері органічного виробництва;

➤ пропозиціями щодо адаптації американського та європейського досвіду стимулювання розвитку органічного виробництва та розвитку ринку органічної продукції в умовах України.

Практичне значення результатів дослідження полягає в розробці рекомендацій щодо формування конкурентних переваг органічної продукції, окремі з яких знайшли практичне застосування як схвалені й прийняті до використання сільськогосподарським виробничим кооперативом «ЯГІДКИ» (довідка від 21.08.2022 №324) та ПП «АГРОТЕМ ПЛЮС» (довідка від 27.03.2023 №108).

Повнота висвітлення результатів дослідження в опублікованих працях.

У наукових публікаціях містяться основні положення й результати досліджень, що викладені в дисертації й виносяться на захист. Основні положення дисертаційної роботи опубліковані у 24 наукових працях загальним обсягом 8,35 ум. друк. арк. (6,86 ум. друк. арк. належать особисто автору). З них 6 праць містять опубліковані основні результати дослідження, у т. ч. 1 стаття - в науковому фаховому виданні категорії А, що індексується в базі даних Scopus; 5 статей – у вітчизняних фахових виданнях категорії Б. Публікацій, що містять інформацію, віднесену до державної таємниці, або інформацію для службового користування, не виявлено.

Основні теоретичні й практичні результати досліджень були оприлюднені і схвалені на 16 науково-практичних та наукових конференціях, в т.ч. 9 – міжнародних.

Тобто, обсяг публікації та апробації результатів проведених М.С.Коценко

досліджень є більш, ніж достатній для рівня наукового ступеня доктора⁵ філософії.

Отже, вимоги п. 8 і 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (у чинній редакції) – дотримані.

Оцінка структури, мови і стилю дисертації, відповідність дисертації вимогам МОН України і освітньо-наукової програми.

Дисертація написана діловою українською мовою. Матеріал викладено у логічній послідовності, робота характеризується органічною цілісністю, структурованістю.

Структура дисертації п. Коценко М.С. включає анотації українською і англійською мовами, вступ, три розділи, висновки і додатки. Загальний список використаних джерел включає 175 позицій.

За структурою дисертація в цілому відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 (у чинній редакції).

Основний зміст роботи викладений на 161 сторінці машинописного тексту, що становить близько 6,7 ум. друк. арк. Загальний обсяг дисертації становить 227 сторінок, із яких 20 сторінок – анотації і список праць здобувача, 19 сторінок – список використаних джерел, 28 сторінок – додатки.

Текст дисертації, крім таблиць, рисунків і додатків, в цілому оформлений згідно з ДСТУ 3008:2015 «Інформація та документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура та правила оформлювання». Обсяг додатків не перевищує обсягу основного тексту.

Список використаних джерел за усіма найменуванням побудований відповідно до ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

За своїм тематичним змістом дисертація відповідає вимогам освітньо-

наукової програми «Економіка», що акредитована і реалізується у Поліському⁶ національному університеті МОН України.

Академічна доброчесність.

Порушень академічної доброчесності в дисертації і наукових публікаціях, у яких висвітлені основні наукові результати дослідження, на момент рецензування роботи не виявлено. Посилання на джерела запозиченого матеріалу в цілому коректні. Фабрикації чи свідомої фальсифікації даних не виявлено.

Відповідно до п. 9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (у чинній редакції) не вважається самоплагіатом використання здобувачем своїх наукових праць у тексті дисертації без посилання на ці праці, якщо вони попередньо опубліковані з метою висвітлення в них основних наукових результатів дисертації та вказані здобувачем в анотації дисертації. Водночас, усі наукові праці здобувача містяться в анотації, списку використаних джерел і додатку. У статтях, опублікованих у співавторстві, використані тільки ті ідеї, положення, які є результатом наукового пошуку здобувача.

Перевірка на використання здобувачем систем штучного інтелекту нами не здійснювалася, однак текст дисертації характеризується досить вираженим авторським стилем подання матеріалу, що вказує на достатній рівень самостійності виконання дисертаційного дослідження і представлення його результатів у дисертації.

Зауваження і дискусійні положення дисертації.

1. Автор починає вивчення поняття конкуренції із визначення, що «Конкуренція – це певна сила, яка врівноважує ціни на ринку та забезпечує взаємодію між попитом та пропозицією» (с.30), яке є зовсім не конкретним і не

відображає справжньої сутності конкуренції. І в цьому контексті видається⁷ недоречним використовувати приклад «первісного суспільства (с.30).

2. Практичне значення отриманих результатів представлено досить обмежено, оскільки не конкретизовано, які саме результати досліджень апробовані підприємством і «дають можливість сформувати конкурентні переваги та зміцнити позиції на ринку». Це ж стосується «стратегії розвитку унікальної цінності продукції» (с.27).

3. На протязі всієї дисертації автор використовує необґрунтовано розповсюджений термін «сталий розвиток», що є неграмотним перекладом з англійської прийнятого у всьому світі терміну “sustainable development”, який слід розуміти як «зрівноважений розвиток» і в тесті роботи йдеться саме про цей тип розвитку, як можна зрозуміти із змісту цього тексту.

4. Тракткування рентабельності як показника є не зовсім правильним (С.64 – «Рентабельність – це економічний *показник*...»), оскільки рентабельність – це економічна категорія, а показником її рівня може бути рівень рентабельності. Відповідно, не зовсім адекватним є вираз «під рентабельністю розуміють *отримання доходу* від реалізації продукції, що повинен перевищувати витрати» (с.64).

5. Назва параграфу 3.1. - Шляхи адаптації процесу формування конкурентних переваг органічної продукції вітчизняного виробника до світового досвіду досвід, який необхідно запровадити в Україні. Логіка теми дослідження підказує, що кращим варіантом було, коли б мова йшла про адаптацію досвіду до умов України, а не вітчизняних виробників - до зарубіжного досвіду. Тим більше, що сама автор у цьому параграфі пише про «досвід, який необхідно запровадити в Україні» (с.134).

6. Формули для здійснення розрахунків краще подавати у розділі щодо методичного забезпечення дослідження, а не у третьому розділі роботи (с.148-149).

7. Назва дисертації стосується формування конкурентних переваг. Тому дисертація тільки б виграла, якби автору вдалося звернути більше уваги саме на процес формування цих переваг, а не просто на ці переваги.

Загальний висновок.

Дисертація Коценко Маріни Сергіївни «Формування конкурентних переваг органічної продукції», подану у разову спеціалізовану вчену раду Поліського національного університету до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 «Економіка» в галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» є самостійною завершеною кваліфікаційною науковою працею, виконаною на актуальну тему. Отримані результати дослідження і сформовані на їх основі рекомендації у сукупності забезпечують розв'язання наукового завдання теоретико-методичного обґрунтування наукових засад і розробки практичних рекомендацій щодо формування конкурентних переваг органічної продукції.

В цілому дисертація відповідає пунктам 6,7,8,9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (у чинній редакції), а її автор – Коценко Марина Сергіївна - заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 Економіка.

Офіційний опонент:

**Доктор економічних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України
Зав. кафедри економіки
Львівського національного університету
природокористування**

Підпис Г.В. Черевко, засвідчую

**Учений секретар
Львівського національного університету
природокористування
к.е.н., доцент**

Г.В.Черевко

Н.Є Стойко